

Nemzeti Társalkodó

Május 5dik napján 1835.

Az ember és a földkörüli
észrevételek.

Belé nem ereszkedve, hogy az emberek általánosan csak egy emberpártól vették é eredeteket, vagy hogy a' természet a' világ különböző részeiben az életmivi - organicus - világ tökélyesítésére egészen az emberig hatott legyen? annyit erősíteni még is bizonyoson lehet, hogy ha mi az embereket csak a' létezni kezdő emberi nem symbolumától Ádámtól és Évától szármoztattjuk, úgy az emberi nemzetnek akkora szaporadására, különböző bírodalmak alapítására, a' tudományok és mesterségek oly kifejtésire sokkal több idő kivántatik, mint a' mennyit a' teremtés óta az özön vizig — kétség kívül az utolsó özönvizig — számítottunk.

A' természet mindenütt, minden részeiben egy tökéletesen bérekesztett egészet formál. A' legdurvább kötül a' legtökélyesebb életmivi teremtésig, egyik nemnek a' másikkai átmenését vesszük észre, melyet a' természet a' maga teremtési körében gyakorlott: úgy hogy a' természet különböző or-

szágait, mint az ásványok országát, a' plánták országátúl, 's ezt az állatokétul igen bajos elválasztani. Oly ásványok léteznek, melyeket éppen úgy lehet plántáknak tartani, mint ásványoknak; 's oly plánták léteznek, melyek az állataktól csak azzal különböznek, hogy elé szabadon nem mozdulhatnak. Az elsőbb időszakokban, midőn a' földön még nem léteztek állatok 's emberek, olyan plánták jöttek elő legelőbb, melyek ma is csak a' legdurvább földből jönnek elő, 's úgy látszik a' természet fokanként hatott elő. Éppen lehető tehát hogy elébb a' moha nemek, 's — ezeknek tökélyesebb átformálásával — temérdek idő közzel, a' nemesebb 's tökélyesebb plánták később eredtek; és hogy az életmívi — organicus formálás a' polypusokban kezdődött *).

A' Majmok nemében annyi különbséget lehet találni a' föld különböző részeiben, hogy lehetetlen őket csak egy majomtól származtatni. Az emberek közt is számtalan különbségeket lehet találni. Nem csak az elővilágban léteztek rendkívül magas emberek, hanem ma is lehet találni oriási magosságukat 's puja törpeségüeket. A' Laplandusok és Eszkimosak régebben csak három láb magassak voltak, most négy öt lábnyiak, a' Patagonusok ma is hat, hét láb magassak; a' Magellán tenger szoros partján az újabb ú-

*) Lásd erről bővebben: Voigt 's Magazin für den neuesten Zustand der Naturkunde Weimar 1805.

tazók állítása szerint is tizenkét 's több láb magosságu nép lakik; Hebron környékében a' szt. könyv bizonyítása szerint, oly nagy oriásak voltak, hogy hozzájuk képest a' Mozes által vizsgálni oda küldött zsidok csak akkorák voltak mint a' sáskák — azok emberhus évök is voltak Mos. IV. K, 13 rész. magok a' zsidók se voltak attól idegenek Mos. IV. K. 14 rész. 9. v. — Káleb Hebron országában sok oriásokkal telyes városokat akar megvenni. Goliáth filister, kit Dávid agyon hajtott, hat síng 's egy tenyérsnyi magosságu volt. A' szerecsenek közönségesen vastagok törpék, más nemzetek ellemben magosak és karcsuk.

1698ban Londonban megholt egy ember, kit Dongalából hoztak volt oda, tizen-nyolcz hüvelyk magos volt.

A' Kalmukok, kik a' Kaspium tenger környékében Muszka és Tatárországok közt laknak, az emberek közt legformátlanabbak. Lapos, széles ábrázatjuk, 's rendkívül kicsiny szemek. Az orra oly kicsiny, lapos, és felgörbedett, hogy az orr helyin csak két lyukat lehet szemlélni. A' Filippini szigeteken olyan szerecsenek léteznek, kik üregekben erdőkben laknak, 's némely utazók szerint négy öt hüvejknyi farkak van. China mellett Formosa szigetében az asszonyok szakállasak. A' Hottentoták hangja inkább hasonlít a' sohajtáshoz, mint a' beszédhez, 's az asszonyok egy előbőrrel ékeskednek, mely

a' nemzõ részen felyülrõl úgy függ, mint egy elõruha. Indiában egy nemzettség létezik, melynek oly rövid nyaka, és oly magas vállalai vagynak, hogy úgy tetszik mintha szemek vállakon, 's szájak mejekken léteznének. Léteznek fejér, fekete, sárga veres szakállós, 's szakállatlan emberek. Az ámerikai vadak különböznek az európai és ásiailakoktól, a' Nyúgotindiaiak, a' Keletindiaiaktól, a' számojidák töllünk hajlandóságokban, ábrázatjok, 's testek alakjában.

Ha tehát az ámerikaiak az özönvíz után nem azon pár embertõl szármoztak, melytõl az Áfrikaiak, 's ezek sem azoktól, melyektõl az Ásiaiak 'sat. úgy meg lehet világositni, honnan légyen az, hogy az emberek egymástól annyira különböznek a' nyelvben, szokásokban, alakjakban 's színekben. A' Chínaiaknak, Mongoloknak, Baskireknek, Törököknek 's Magyaroknak szembetünõ hasonlatosságuk, ámbár két ezer éveknél többel váltak-el egymástul. Polynésia lakói között a' nyelv, testialkatás, és szín tekintetében, oly nagy különbséget találnak, hogy úgy tetszik mintha nagyon régi idõben különbözõ tájékokból gyültek volna oda. Plánt *) ezen déli tenger lakóit három classisokra osztja. Egyik ezen világrésznek legrégebbs lakóit foglalja magába, 's a' szigetek közepéhez tartja magát. Második classis a' partok lakói Malayek neve alatt, 's ezek kétség kívül igenis korán a' szomszéd ásiailak szigetekbõl 's or-

*) Geschichte Polynesiens Leipzig 1793.

szágokból telepedtek oda. A' harmadik hozzávetőleg a' Chínaiaktól származott. Ezek a' mesterségekben, a' tudományokban 's tengeri utazásokban a' világ más népeinél sokkal elébb lévén haladva, már a' Kristusszületése előtt megpróbálták partjaiktól elhajózni, 's más tájékokra telepedni*). Hogy ha tehát az emberek 2-3000 évek óta erkölcsökben 's szokásokban még mind olyan szembetűnő külömséget mutatnak, 's ellenben másak, kik a' mint tetszik, ugyan azon egy törzsökből származnak, egymáshoz oly nagyon hasonlítanak, miért akarja valaki még is állítani, hogy minden emberek Noétól származtak?

Semmi sem bizonyosabb, mint az, hogy ez utolsó özönviz előtt a' földön emberek él-
 tenek. Bizonyittya ezt részszerént a' világ, részszerént a' természet históriája. De már itt hagyjuk-el egy kisség az embert, 's men-nyünk át a' föld eredeti formálására, 's kö-vetkezett változásira.

A' mi földünk, mely gözkörtől boritta-
 tik körül, áll *Folyamból* — víz — és *Öszve-*

---

*) A' Chínaiak a' civilizatióban annyira előbb voltak más nemzeteknél, hogy nagyon hiteles tudósítások szerént, azon idő pontban, melyre Mozsés az özönvizet teszi, ott már császárság állott fenn, és több írók, 's nevezetesen a' Sema-Couang évi könyvei szerént, az előtt még huszannyolcz rendes igazgatójok — királyok volt. Nállak az évi szám Kristus előtt 3331 évvel mégyen-fel. Tehát a' Mozsés teremtese idejére szinte. Lásd du Halde's Beschreibung des chines. Reiches.

keményedatból — continens. — Az első kétség kívül előbb megvolt, vagy legalább egy keményebb föld magat egészen körül vett. Minden esetre egy lassan lassankénti kibonyolódás, és hosszú sor elébb vagy későbbre egymásután következő kifejlődés szakaszai a' földet annyira formálták-ki, a' mennyire most áll előttünk. A' földet embryoi állapotjából a' kiformalásnak jelen pontjára felemelni, igen is több formáló szakok kívántattak. Némely természet vizsgálók úgy vélekedtek, mi szerént a' föld eredetiben egészen folyó tömeg lett volna; mások ellenben úgy gondolták, mi szerént egy belföld-mag, mely sokaktól értznek, egy magnesnek tartatott, folyó anyagoktól volna körülvéve. Némelyek vélekedése az, mi szerént a' föld egy átváltozott üstökös csillag, vagy egy valamely üstökös csillag által a' naphól le szaggatott darab, vagy pedig egy ki égett nap volna. Nagyon érdekes a' nagy csillagvizsgáló Herschel észrevétele, mi szerént ő messze kiterjedt világködekre térszen figyelmetessé, melyek vagy egészen világformálag, vagy néha megsűrűdve jelennek-meg. Továbbá figyelmetessé térszen egy világködre tömöttebb maggal, világköddel körül vett csillagokkal. Ebből könnyen lehetne azt kihozni, mi szerént azon sűrűdő, 's aztán megsűrűdött világködökből lassan lassan világi testek lesznek. És ezzel nagyon atyafias a' tudós Chladni véleménye a' météor kövekről, mely szerént azt állítja, hogy a' meteor kövek — me-

lyek, éppen úgy mint a' földmagról állítottak, vas, nikel, kobált, mángon, bűdöskő, anyag, föld, mész, szénanyag, káli 'sat. részekből állnak — plánéta eredetűek, 's e' szerint minden a' földre hullott úgy nevezett mennyei köveket egy egy kis plánétátskának lehetne tekinteni! De ezt hagyjuk annyiba.

Azon ágyások és rétek, melyekből most a' földet formálva látjuk, kétségen kívül két egészen különböző útan eredtek, t. i. vagy a' tűz és meleg behatása, vagy az elővilág vizéből praecipitatio, vagy leereszkedés által és így Vulkánus vagy Neptunus mive. — Egyébaránt mind a' két elmélet — theoria — megegyezik abban, hogy a' föld eredetben folyamos vala; a' Vulkánisták nézete szerint egy felolvadt folyamos tömeg, mely rendre rendre meghült, 's megkeményedett.

A' földnek legtöbb *formatioi* az elővilág vizéből lettek egy hatalmas praecipitatio által rendre rendre különböző nagy időszakban. A' rétek alakja különbözőségét és elegyítését abból lehet megfejtteni, mi szerint az azokat formáló folyam minden rendben más más elegyedési viszonyokba lépett és az azon munkában ható természeti erők különböző módon dolgoztak. Azt a' vizet mely most a' tengerekben létezik, és a' mely a' föld golyóbissának két harmadnál több részét borította, úgy tekinthetjük, mint a' föld eredeti vizének maradványát.

A' földtömegének — tudásunk szerint — legalsó réteit formálja az úgy nevezett ere-

deti formatio, eredetiszikla, a' melyhez tartoznak az eredetigranit, gneis, glimmerschiefer, mész 'sat. Ezután jön és van helyhez-tetve az átmeneteli szikla *) öszverontott szikla nemekből grauvak, meszes schiefer, zöldkő és egyebekből formálva. Azután jelennek a' fekbérczek, vagy másod rendü sziklák és ezekhez számláltatnak sokféle mészkövek, büdösköves mergel-schiefer, a' sok színü fővénykő 'sat. Azután következnek a' harmadrendü sziklaformatiók, melyek álnak mergel rétekből, fővény kőből, durva mészkőből sat. 'S ezután jönnek földünknek legfelső réteit formáló szikla nemek; és itten meg kell jegyezni, hogy ezek az ágyások, rétek és elegendések a' világnak minden részeiben hasonló viszonyban léteznek a' nélkül hogy azok a' klíma befolyása látszanék, mely önként arra az okoskodásra vezérel, hogy a' sziklák előbb léteztek, mint a' klímák.

Az első szikla formálódások, és az első praecipitatio után nem sokára szabad föld — continens — lett a' tenger vissza vonulása által, 's a' földtestinek későbbi formatioi az elébb vagy későbbre következett áradások és az ágyásoknak ezekből le ereszkedése — a' praecipitatiók — által formálódtak.

A' föld formálásának különböző időszakiban, a' kéttségkívül hirtelen bekövetkezett revolútiók által egész életmivi-teremtmények lettek oda, melyeket mi most kővíváltakban es ásvány maradványokban találunk. —

*) Uebergangsgebirge.

Ezek közt nevezetesek a' plánták és állatok országábóli nemzettségek, melyek közt oly különös csudára méltó alakok találtattak, milyenek a' mostani teremtésben nincsenek. — Mind néma bizonyági és düledéki egy előttünk esméretlen elővilágnak, melyeket mi bámulással, de egyszersmind egy titkos borzadással szemlélünk, talám — méltán — sejdithetvén, hogy még egy idő jöhet elő, melyben a' jelen teremtés is hasonló revolútiók által oda lesz, 's egy új földszaka kezdődhetik.

Az első vagy is eredeti sziklákban nem találhatni kövéváltakat — egy bizonyság arra, hogy az eredeti sziklák elébb megváltak mint valamely élő állat — hanem csak a' másad és harmad rendü szikla ágyásokban, 's ezek között is se majom sem ember nemeket. Ha az ember a' plánták és állatok kifejlődésének historiáját vizsgálja, úgy látszik hogy azoknak az előidőkben tökélytelen 's egyszerűbb alakjak volt, 's úgy nemesedtek rendre rendre revolútiók és időszakok elkövetkezésivel a' majmokig 's az emberig fel. Ezen analogiábúl kiindulva nagy bátorsággal lehetne állítani, hogy időkövetkezésivel, 's kivált az előbbieik szerént előjöheto új revolútio által maga a' jelen emberi nem is még tökélyesebben átformálódván; valamely felsőbb 's nemesebb valósággá — angyallá — lesz. —

A' legelőbbi élő állatok, teremtmények, vizlakói, tengeri teremtmények voltak, 's minden kétségen kívül a' tengert úgy kell

tekinteni, mint az életmivi teremtmények bölcsőjit. A' föld golyóbissának jelen lakóiról, 's plántáiról is, melyek vagy a' földnek mostani formálása után teremtettek, vagy résziben — Humbold szerént is — egy előbbi teremtés maradványai, azt mondhatjuk, hogy eredetben vízlakói voltak. Részszerént kényszerítve voltak későbbre további életet a' szárazon keresni, részszerént rendre rendre vágytak egy tisztább levegőre, 's úgy hagyták oda régibb lakhelyeiket. Ezen lakóhely változása által nyilván változtatásoknak kellett történni az életmódjában, a' test organumiban, 's utóljára az organismus egész alakjában, 's könnyen lehet helyet adni azon gyanításnak, mi szerént lassan lassan különböző nemű állatok, teremtések bonyolodtak ki. Humbold tapasztalása szerént most is többféle állatok, béka nemű amphibiumak, rákok, bogarak, formálják ki magokat a' vízből.

(végzete közelebbről)

Gazdasági Kalendárium.

Valamint szintén hiszem azt, hogy sokan lesznek, a' kik tudják, úgy merem állítani, hogy lesznek olyanok is, a' kik nem tudhatyják, 's éppen ezeknek kedvéért, és hogy a' gazdaság ez által is valami részben eszközöltethessék, kívántam ezen a' tapasztalás által meghitelesített gazdasági kalendáriummal világolni, de a' melyhez mineke-

lőtte hozzá szóllanék, az érdeemes olvasót három kiváltképpen való pontok eránt van czé-
lom figyelmessé tenni.

1ször. Hogy t. i. mitsoda szó légyen ez kalendárium, 's miért neveztetik az esztendő napjainak laistroma kalendáriumnak?

2szor. Honnan vették a' hónapok magok neveiket? és

3szor. Mi az oka annak, hogy minden 4dik esztendő, mint a' közeléb jövő is *bis-sextilis*? A' mi az *elsőt* illeti. Az esztendő napjainak laistroma kalendáriumnak annak hasonlatosságára neveztetik, hogy a' régi rómaiaknál, az adósoknak laistromát is ugy neveztek, melynek oka a' volt, hogy minden hónapnak első napján a' fő pap egybe hivatván a' népet, kihirdettetenek az új holddal együtt, a' benne esendő innepek is, ettől a' régi görög szótól azért — kalo hivom, minden hónapnak első napja így neveztetett *kalendae*, 's innen az adósok listája kalendárium, ekkor lévén szokás, az adósságot is befizettetni.

Másodikat. A' hónapok kapták magok neveiket e' szerént.

Januarius. Jánustól, a' kit a' rómaiak idők istenének tartattak, minthogy ez a' hónap kezdi-el az esztendőt.

Februarius. Februatól, kit a' tisztaság Isten asszonyának tartottak.

Martius. Marstól.

Aprilis. Ettől a' deák szótól *aperio*, mint hogy a' fagyos földet kinyityja.

Majus. A majoribus, a' nagy emberek tisztességére lévén rendeltetve.

Junius. a junioribus, az ifjak tisztességére.

Julius. Julius császártól.

Augustus. Augustus császártól.

September. Mert 7dik martiustól fogva 'sat. és végre a' mi illeti a'

Harmadikat. Minden negyedik esztendő bissextilis azért, mivel a' föld a' nap körül való utját mig egyszer elvégezi az alatt 365 napok 5 órák, és 49 minuták telnek-el, és ezeket az órákat, 's minutákat elvárják mig egy napra gyűlnek, és így a' negyedik esztendő megszaporodik egy nappal, melyet Februariusnak 25dik napja után tesznek-bé. Mint hogy pedig a' 24dik nap a' római kalendáriumban úgy nevezetett: *sexto calendarum martii*; tehát akkor ezt az napot is, így nevezték, és így kétszer mondatott *sexto calendarum*. Innen bissextilis. — De hát hiszem négyszer öt óra, és 49 minuta nem tesznek egészen egy napot, miért tesznek hát egy egész napot bé a' 4dik esztendőben? — éppen ez okozta azt: hogy az 1582dik esztendőben észre vévén Gergely pápa hogy a' negyedik seculumtól fogva már 11 napokkal feljül haladott a' kalendárium a' valóságnál, tehát elhagyták akkor egészen azt a' 11 napot, és új esztendőt kezdettenek; az o kalendárium pedig az, a' mely a' 11 napot is megtartja. Továbbá hogy ez többé ne történnyen, azt végezte Gergely pápa, hogy három seculumoknak utolsó bissextilis eszt-

tendejeket el kell hagyni, és csak a' 4dik secularis esztendő legyen bissextilis, mindazon 11 minuták, melyek minden esztendőnként ingyen vétetnek-bé, egy seculum alatt 18 órát, és 20 minutát téznek, azaz szinte egy napot és így négy seculum alatt három napot, egy órát, és 20 minutát — ezért hát a' négy secularis esztendőkből három nem lesz bissextilis, csak a' negyedik secularis esztendő, az is hibáson mert még vagyon feljül egy óra, és 20 minuta.

De hogy szoljak már az érintett gazdasági kalendáriumról, mi szerént mindenki az idő járására szemesen ügyelvén gazdaságaiba, annál keveseszer tsalattathassék-meg. Következik:

Januarius hónap.

Ha ez a' hónap igen engedelmes, kemény tavaszt mutat, ha essős terméketlenséget, ha a' folyó vizek elapadva vagynak bőv szürethez lehet reménység.

Februarius hónap.

Ha lágy idő van, tavasszal hideg tél lesz. Ha hideg északi szelek járnak jó jel, de ha nem, majd áprilisben lesznek: jobb ekkor éhezett farkast látni, mint köntössét elhányt dolgost.

Martius hónap.

A' száraz martius a' nedves április, és hives majus bőv esztendőt ígérnek, a' martiusi por az arannyal egyet ér, a' martiusi esső pedig olyan mind a' szép posztóban esett mocsok.

Aprilis hónap.

A' menyzi hóharmat volt a' múlt ősszel szent Mihály nap előtt, annyi lesz ebben az évben szent György nap után: ha dörög ebben a' hónapban, nem kell félni a' hóharmattól.

Majus hónap.

Ha ebben a' hónapba sok dörgések halatnak, bővség lesz.

Junius hónap.

Ha szép száraz idő van a' szőlő virágzáskor, azután pediglen csendes essők, jó szüretet lehet várni.

Julius hónap.

Ha ebben a' hónapban a' hangya bolyókat magassan építik, hideg telet éreznek, és idején valót, ha igen száraz, szűk szüretet, ha mérséklett nedves, bőv szüretet jelent.

Augustus hónap.

Ha sok dörgés van ebben az hónapban tartós essőzéseket jelent.

September hónap.

A' szép ősz, szeles telet, a' meleg pedig és a' nedves hosszas telet jelentenek; ha ebben a' hónapban dörög, a' következő esztendőben gabonának, bornak termékenységét jelenti.

October hónap.

Mikor a' vad madarak, idején elmennek, a' télnek közeledését jelentik.

November hónap.

Ha ezen hónapnak közepén túl esső és, és azután megfagy veszedelmes a' vetéseknek.

December hónap.

A' száraz és hives decemberből bőv esztendőt; ellenben az ekkori lágy időből hosszú telet remélhetni, a' nedves karátsonyt tiszta húsvét szokta követni, a' karátsoni esők nem károsok, de az azutánniak nagyon károsok.

Holmi dolgokból való jövendölések.

Iső. Tiszta időt lehet várni.

a) Ha a' fellegek napkeletkor, nagyon és egy forma szinnel veressek.

b) Ha a' felkelő nap sugárai, a' felhőkön keresztül vergődnek, 's azután a' nap izibe feljül hág azokon.

c) Ha a' reggeli köd harmat formán leszáll a' földre.

d) Ha a' hóld tündöklük, és tisztán világít.

e) Ha a' denevérek, estvéneként rebdesnek.

f) Ha a' szunyogok (nap lemente után a' levegőbe tánczolva zugnak.

g) Ha a' fetskék, magossan repülnek.

h) Ha a' vizi békák szóllanak.

IIszor Essőt vagy szelet lehet várni.

a) Ha a' lemenő nap halavány sárgás, vagy setét kék vastag fellegekkel körül véve.

b) Ha az ég, nap lemente után tisztának láttzik.

c) Ha a' nap egyszersmind kék is veres is.

d) Ha a' nap mikor feljö motskosnak, vagy fótosnak látszik, vagy pedig körül van véve fellegekkel.

e) Ha a' reggeli köd, felemelkedik a' levegőbe.

f) Ha a' hóld halavány és udvara van.

g) Ha a' hegyek tetei a' sok fellegekkel füstölögni pipázni látszanak.

h) Ha estvéként, denevérek nem rebdesnek.

i) Ha a' macskák mosdanak.

k) Ha a' tyukok, galambok, verebek, a' porban ferednek.

l) Ha a' ludak, réczék, a' vízben bukdosnak.

m) Ha a' patkányok szorgalmasan turnak.

n) Ha a' fecskék a' föld felett alatt rebdesnek.

o) Ha a' geleszták, a' földből kibunak, és

p) Ha a' leveli békák, nagyon rekeknek.

Vigyáz hát jó gazda!

Csüröd legyen tele.

Ha szegénységgel jő

A' jövendő tele:

Hasznáj a' hazának

Tapasztalásiddal

Szükölködőinek

Boldogságaidal.

Hari Mihály

Fő Kormányzéki Jegyző.